

ԱԾԱԿԱՆԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՎԱՎԵՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԼԵԶՎՈՒՄ

ԱՇՈՏ ԳԱԼՍՏՅԱՆ

Իմաստաբանական առումով ածական անունն իր գնահատողական դերով գեղարվեստական վավերագրության լեզվում ունի ոճական բազմապիսի կիրառություններ: Ճիշտ է, մեծ մասամբ գեղարվեստական վավերագրության հեղինակներն ածականի համեմատության աստիճանի կազմության հարցում առավելությունը տալիս են նորմավորված բառաձևերին, սակայն առաջադիր բնագրերում նկատելի են ածականի արտահայտման այլ միջոցներ ևս:

Հեղինակները ոճական արտահայտչամիջոցներից հաճախ կիրառում են հակադրույթը, աստիճանավորումը, օքսիմորոնը, որոնք բացահայտում են գեղարվեստական վավերագրության խոսքաշղթայի լեզվաոճական առանձնահատկությունները, հեղինակների ինքնատիպ մտածողությունը:

Իրենց արտահայտչական բազմազանությամբ գեղարվեստական վավերագրության լեզուն երանգավորում են նաև գույներ անվանող ածականները: Հուշագրություններում և ուղեգրություններում առավել գործածական են գունային կադապարներով բաղադրված բարդությունները: Ածականը կիրառության ոճական նրբերանգներ է հանդես բերում նաև դիմանկարներ կերտելիս:

Քանայի քառեր- գեղարվեստական վավերագրություն, ածական, հատկանիշ, լեզվական կադապար, արտահայտչամիջոց, գունանուն, դիմանկար:

Գեղարվեստական վավերագրության բնագրերի լեզվական հիմքերի կառուցման նախապայմաններից կարևորն անցյալի մտային հոսքերի շղթայում բառերի ու լեզվական տարբեր միավորների շաղկապման ճշգրիտ օգտագործումն է: Իմաստաբանական առումով ածական անունը՝ որպես հատկանշային հասկացություն արտահայտող բառերի կարգ, իր գնահատողական դերով գեղարվեստական վավերագրության լեզվում ունի ոճական բազմապիսի կիրառություններ:

Պետք է ընդգծել, որ գեղարվեստական վավերագրության հեղինակներն ածականի համեմատության աստիճանի կազմության հարցում առավելությունը տալիս են նորմավորված բառաձևերին: Այս դեպքում գործ ունենք աստիճանի և աստիճանավորության հետ, որոնք ցույց են տալիս միևնույն հատկանիշի չափը՝ ըստ երկու ծայրաբևեռների (բարձր-ամենաբարձր, մեծ-ամենամեծ, հարազատ-ամենահարազատ և այլն): Բնագրերում հաճախ են գործածվում գերադրական աստիճանի ածականներ, որոնք կազմված են *ամեն(ա)- նախա-*

ծանցակերպ+ածականի դրական աստիճան բաղադրությամբ կամ *-(ա)գույն* վերջածանցով¹. «-Ձեզ, իշխա՛ն, Աստված ստեղծել է *ամենաբարձր* փառավորության մեջ, ... և դուք նրա ձեռքի *ամենաբախտավոր* արարածներից մեկն եք»²: «Աշխարհի *ամենամեծ* և *ամենախոր* գրողը մնում է Շեքսպիրը»³: «Բախտ չունեցա կրկին հանդիպելու հայ սիմֆոնիկ երաժշտության *ամենագունեղ* ստեղծագործողին»⁴:

Բնագրերում հաճախական են *-(ա)գույն* վերջածանցով կազմությունները. «Փողոցում կանգնած էր քաղաքի *լավագույն* ֆայտոններից մեկը»⁵: «Վիեննան դարձավ *խոշորագույն* կուլտուրական կենտրոնը Եվրոպայի»⁶:

Երբեմն *-(ա)գույն* վերջածանցով ածականները կարող են արտահայտել հատկանիշի բարձրագույն աստիճան առանց համեմատության, այսպես. «Նա *մաքրագույն* հոգու տեր մարդ էր»⁷: «Ժողովրդի ստեղծած մելոդիկ հարստությունը *սրբազնագույն* մի գանձ է»⁸:

Երբեմն գեղարվեստական վավերագրության բնագրի նախադասությունը կառուցվում է գերադրական աստիճանի մեկից ավելի ածականներով, որոնք հաղորդակցական գործառույթին հաղորդում են սաստկական երանգ. «Սար գնալը Հովհաննեսի մեջ թողել էր *ամենասիրուն, ամենաթանկագին* հիշատակներ»⁹: «Թագուշ խանումը անմիջապես իր շուրջն է հավաքում *ամենասիրուն* և *ամենահարուստ* աղջիկներից կազմված իր շքախումբը»¹⁰:

Գ. Գուրզադյանի էսսեներում գործածվում է այս երևույթի յուրահատուկ

¹ *Ամեն(ա)* - նախածանցակերպն ունի ժողովրդախոսակցական ծագում, ոճականորեն չեզոք է, գործածական է գրական բոլոր ոճերում: Ս. Էլոյանը գտնում է, որ *-(ա)գույն*-ը՝ իբրև ածանց, առաջացել է հենց ածականի համեմատության աստիճան արտահայտելու նշանակությունից, քանի որ այսպիսի գործածությունն է, որ նրան հեռացրել է իր բառային հիմնական բովանդակությունից (տե՛ս Ս. Էլոյան, Ածանցները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1963, էջ 141):

² **Րաֆֆի**, Երկերի ժողովածու, հ. 9, Ուղեգրություններ, պատմական երկեր, Երևան, 1987, էջ 39:

³ **Ս. Ջորյան**, Հուշերի գիրք, Երևան, 1991, էջ 72:

⁴ Հուշեր, կազմ.՝ Մ. Օթարյան, Տ. Սարգսյան, նվիրվում է Ա. Սպենդիարյանի ծննդյան 140-ամյակին, Երևան, 2012, էջ 54:

⁵ Նույն տեղում, էջ 35:

⁶ **Գուրզադյան Գ.**, Խոհեր... խոհեր...: Էսսեներ, Երևան, 2007, էջ 12:

⁷ Հուշեր, էջ 138:

⁸ Նույն տեղում, էջ 147:

⁹ Թումանյանը ժամանակակիցների հուշերում, Երևան, 1969, էջ 78:

¹⁰ **Վաղարշյան Վ.**, Ընկերներս, բարեկամներս և ես, Երևան, 1959, էջ 37:

դրսևորում՝ *ամեն(ա)*- նախածանցակերպի կրկնությամբ, որն արտահայտում է հատկանիշի իմաստային սաստկացում. «Բաշինջաղյանի «Արարատը» իմ *ամենա-ամենասրբամուր* նկարներից է, միշտ կարոտով ու թախիծով եմ մտաբերում այդ հուզիչ կտավը»¹¹:

Առաջադիր ժանրի լեզուն հյուսվում է նաև ածականի գերադրականի արտահայտման շարահյուսական միջոցներով՝ ածականի կրկնությամբ.

ա) առաջին բաղադրիչը կարող է դրվել սեռական հոլովով (եզակի կամ հոգնակի), երկրորդը՝ տրական հոլովով. «Արվեստ, որ հասնում էր *նրբերի նրբին*»¹²:

բ) առաջին բաղադրիչը կարող է դրվել բացառական հոլովով (եզակի կամ հոգնակի), երկրորդը՝ այս կամ այն հոլովով. «Երեկոյան *լավերից լավը* «Քայլերգն» էր»¹³: Այս դեպքում ածականը գործածվում է փոխանվանաբար:

Գեղարվեստական վավերագրության լեզվում յուրահատուկ ոճավորում են ստեղծում արմատի կրկնությամբ ածականները, որոնք մեր կարծիքով ածականի գերադրական աստիճանի իմաստ են ստանում և սաստկական երանգ են հաղորդում խոսքաշղթային: Այդպիսի կառույցները, որոնք սովորաբար իսկական բարդություններ են, քաղաբերել ենք Կ. Զարյանի «Միացյալ Նահանգներ» ուղեգրությունից. «Մեկը մնացել է թաղված զգացմունքների և ապրումների *ծանրածանր* շերտերի տակ»: «...Մենք՝ Արարատի նայվածքը և Արագածի *ջերմաջերմ* ձեռքերը, նոր օրերի առաքյալներն ենք»: «Լուր տարածվեց ամեն կողմ, որ հեռավոր քարայրում ապրում է *սրբասուրբ* մի մարդ»: «*Մաքրամաքուր* ձայն, որ հնչում էր և տարածվում տիեզերքի ալիքների վրա»¹⁴:

Հուշերում և էսսեներում գործածական են նաև բարդ ածականները, որոնք բնութագրում են անձին կամ առարկան՝ *մեծահարուստ* «Մեծահարուստ մի կանադացի մեզ ցույց էր տալիս քաղաքը», *սրամիտ* «Սրամիտ մեկը չարախնդաց՝ նախագահի կողմը աչք ածելով», *սրբատաշ* «Ցանկապատի քարերը *սրբալուրջ* են»¹⁵:

¹¹ Գուրզադյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 6:

¹² Փափագյան Վ., Հետադարձ հայացք, գիրք 2, Երևան, 1981, էջ 49:

¹³ Հուշեր, նշվ. աշխ., էջ 35:

¹⁴ Զարյան Կ., Միացյալ Նահանգներ (Երկրներ և Աստվածներ), Երևան, 2002, էջ 282-284:

¹⁵ Պետրոսյան Վ., Ընտիր երկեր, 2 հատորով, հ. 1, Երևան, 1983, էջ 517-526:

Հուշագրության լեզվում առավել գործածական են *ան-* նախածանցով ածականները, որոնց կուտակումը երևույթի համակողմանի հատկանիշ է արտահայտում. «Սակայն սուրբ է իմ սերը, *անմեղ, անարար, անխմանալի* և *անգիրակից*»¹⁶: «Զինվորները տանում էին *անանուն, անհայտ* մարդուն»¹⁷: Նկատելի է, որ նման կառույցները նկարագրությունը դարձնում են ամբողջական և բովանդակային:

Ակտիվ են *-ային* և *-ական* վերջածանցներով կազմությունները՝ մարդկային հոգի, ուղեղային մորմոք, նյութական շահ, թատերական արտահայտություն, հոգեբուժական դասախոսություն, ցավակցական խոսք, վավերական հուշ, զատկական տոն, զավառական մեծ քաղաք և այլն:

Հուշերում գործածության հաճախականություն ունեն *-ույ* վերջածանցով ածականները: *-Ույ*-ը կենսունակ ածանց է և վերջին շրջանում ակտիվություն է ցուցաբերում: Վ. Փափազյանի «Հետադարձ հայացքում» *-ույ* վերջածանցով բառամիավորները զգալի հետաքրքրություն են ներկայացնում՝ *կրակույ, մշուշույ, մազույ, հիվանդույ, արցունքույ, անտառույ, խնամքույ, հմայքույ, նախանձույ, կյանքույ, գուրգուրույ, տենդույ, կթույ* և այլն¹⁸:

Գ. Մահարին, «Զարենց-Նամե» հուշագրության մեջ վկայաբերելով Եղ. Զարենցին, գործածում է *թքույ* ածականը. «-Էլ ինչո՞ւ գրեցիր. «հաճելի չէ՞, ձեզ էլի Տերյանի երգը *թքույ...*»: Հեղինակի մյուս հուշերում ակտիվ է նաև *աղմկույ* ածականը. «Վարը փողոցն էր, *աղմկույ* Աբովյանը»¹⁹:

Վ. Վաղարշյանի հուշագրության մեջ գործածական են *վերքույ, ոսկրույ, թունույ* բառամիավորները, Գ. Զանիբեկյանի հուշերում՝ *քմայքույ, վարանույ, խանդույ* և այլն: Կ. Սուրենյանի օրագրերում՝ *լեռնույ, քինույ, զգուշույ, աճապարույ, հեքույ, հեզնույ* և այլն:

Վ. Պետրոսյանի «Հայկական էսքիզներում» գործածական է *մոմույ* ածականը. «Պառավները խաչակնքեցին եկեղեցու ներսում՝ Քրիստոսի *մոմույ* նկարի առաջ»²⁰:

Հայտնի է, որ ածականի բնութագրող էական հատկանիշներից մեկը

¹⁶ Աղայան Ղ., Երկերի ժողովածու, հ. 4, Երևան, 1963, էջ 290:

¹⁷ Պետրոսյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 522:

¹⁸ Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այս կազմություններից մի քանիսը նորաբանություններ են և արձանագրված չեն բառարաններում: Դրանք կարելի է համարել դիպվածային բառեր:

¹⁹ Մահարի Գ., Երկերի ժողովածու հինգ հատորով, հ.5, Երևան, 1989, էջ 177, 513:

²⁰ Պետրոսյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 525:

հակադրականությունն է: Հեղինակները հաճախ կիրառում են ոճական ուժեղ արտահայտչամիջոցներից մեկը՝ հակադրությամբ, որն արտահայտվում է հակադիր իմաստներով իրար հետ կապված հականիշ բառերով: Դրանք մեծ դեր են կատարում ամենաբազմազան հակասություններ արտահայտելու և խոսքը ներգործուն դարձնելու գործում: Հակադիր կողմերի միասնությունը երբեմն կարող է դառնալ իրադրության զարգացման շարժիչ ուժը: Գեղարվեստական վավերագրության հյուսվածքներում հաճախ են գործածվում ածականի հակադրական զույգեր՝ ստեղծելով հատուկ ոճավորում, օրինակներ. «Հաջորդ փորձին ներկա էր նաև Ալեքսանդր Սպենդիարյանը՝ **փոքրիկ** մարմնի և **մեծ** քանքարի տեր այդ մարդը»²¹: «Գլխապտույտ առաջացնելու աստիճան վեր ու վարեր ունի այս աշխարհը, **տաք ու պաղի** սարսռեցուցիչ հակադրություններ»²²:

Խոսքին պատկերավորություն ու թարմ շունչ են հաղորդում հականիշներով կառուցված մակդիրները, որոնք հայտնի են օքսիմորոն (նրբաբանություն) անվանումով: Հայ ոճագիտության մեջ օքսիմորոնին տրվում է հետևյալ բնութագրությունը. «Օքսիմորոնը սակավ է հանդիպում, այն բնորոշ է հատկապես մեծերի խոսքին, միշտ թարմ է ու անսովոր, արտառոց, ուստի ոճական տեսակետից խիստ ուշագրավ է»²³:

Օքսիմորոնի օրինակները երբեմն զարդարում են հուշագրության լեզուն: Դրանք տրամաբանորեն իրար բացասող կապակցություններ են, որոնք գործածվում են որպես արտահայտչականության սաստկացման ոճաբանական հնարներ, օրինակներ. «Նա մի **ծերունի երիտասարդ** էր»²⁴: «Մի չտեսնված **անքամի փոթորիկ**՝ իր բոլոր հետևանքներով»²⁵:

Ուղեգրության լեզվում կիրառվում են հարանուններ, որոնք բառախաղային որոշակի երանգավորում են տալիս խոսքաշղթային, այսպես. «Սրանց *խոշոր* ու *խոժոռ* տեսքից սպասումը ավելի ծանր է դառնում կարծես»: Հարանունների այս զույգը մեկ այլ տեղ փոխանվանական կիրառություն ունի, որով առավել ընդգծվում են հատկանիշը կրող բնորոշները. «Ետ եմ գցում վերարկուս և նորից աչքերիս ու ականջներիս մեջ են խուժում բոլոր տեսակի

²¹ Հուլիս, էջ 82:

²² Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 327:

²³ Հայրապետյան Լ., Մակդիրը Թումանյանի պոեմներում, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», Երևան, 2012, 1(176), էջ 76:

²⁴ Աղայանը Ժամանակակիցների հուշերում, Երևան, 1967, էջ 140:

²⁵ Կամսար Լ., Սոցիալիզմի Սահարա, Երևան, 2009, էջ 24:

խոշորներն ու խոժոռները, կոկ ու կլոր ամուսինները»²⁶:

Հուշերում համեմատաբար սահմանափակ կիրառություն ունեն հարաբերական ածականները: Այս առումով պրոֆ. Լ. Եզեկյանը նշում է, որ «...հարաբերական ածականները վերաբերմունք, գնահատական արտահայտելու տեսակետից համեմատաբար գործուն չեն. նրանք նման դեր կատարում են իրենց վերահամաստավորված, փոխաբերական կիրառություններում»²⁷:

Գեղարվեստական վավերագրության լեզվում գործածված որոշ հարաբերական ածականներ «խոսուն են և իմաստալից»: Երբեմն հարաբերական ածականների մեջ այս կամ այն չափով կարող է գերակշռել նաև հատկանշային-որակական իմաստը, որը սովորաբար առաջնային է դառնում առարկայական հարաբերության նշանակության համեմատությամբ: Հենց դրանով էլ վերանում է հարաբերական և որակական ածականների հիմնական տարբերությունը, և հարաբերականները վերածվում են որակական ածականների:

Դիտարկենք *ժողովրդական* ածականը տարբեր կառույցներում. «Ի՞նչ անհարմար: Թե նա *ժողովրդական* կոմիսար է, ես էլ *ժողովրդական*...»²⁸: «Նա երգում է *ժողովրդական* երգեր»²⁹: Հասկանալի է, որ քաղաքերված նախադասությունների մեջ *ժողովրդական* բառը հարաբերական ածական է, իսկ երբ այն գործածվում է *ամեն(ա)*- նախաձանցակերպով, ձեռք է բերում որակական ածականի իմաստ. «Նա ամենաժողովրդական նկարիչն էր մեզանում»³⁰:

Նկատելի է, որ հայերենում այս անցումը միակողմանի է. հարաբերական ածականներն են վերածվում որակականի:

Ինչպես արդեն նշեցինք, գեղարվեստական վավերագրության լեզվական հյուսվածքում ածականները կարող են կիրառվել նաև փոխանվանաբար. այս դեպքում ածականը կարող է հոդ ստանալ, հոլովվել, հանդես գալ հոգնակի թվով: Այսպես. «*Ամենափողբերս* տուն էինք շտապում Աբովյան փողոցով»: «*Ամենաերջանիկներն* էին դահլիճում»³¹: «Նրա *կարմիրների* առաջ պապանձվել կարելի է»³²: «Օ՛, ինչքան *գեղեցիկներ* կան աշխարհում»³³:

²⁶ Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 15, 25:

²⁷ Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, 2003, էջ 255:

²⁸ Մահարի Գ., նշվ. աշխ., էջ 467:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 528:

³⁰ Զորյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 185:

³¹ Հուշեր, էջ 29, 30:

³² Գուրզադյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 335:

³³ Փափազյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 339:

Ինչպես նշում է Մ. Ասատրյանը, այսպիսի ձևերը բուն ածականի թեքման ձևեր համարվել չեն կարող, որովհետև դրանք գոյականի պաշտոն կատարող գոյականացած ածականներ են³⁴:

Ածականի շարահյուսական կիրառության մեկ այլ առանձնահատկությունն այն է, որ ածականների մի զգալի մասը գործածվում է ոչ միայն գոյականների, այլ նաև բայերի հետ՝ ցույց տալով գործողության հատկանիշ: Օրինակ. «Շատ *զվարթ* անցավ ճանապարհը մինչև Մարսել»³⁵: Ա. Բաբայանի «Միշտ զգայուն և ուշադիր» հուշագրության մեջ *սրտաբաց* ածականը շարահյուսական տարբեր կիրառությամբ է գործածված՝ առաջին նախադասության մեջ հանդես գալով որպես որոշիչ, իսկ երկրորդում՝ ձևի պարագա. «Դա բարեկամական, *սրտաբաց* զրույցի և երաժշտական բովանդակալից հանդիպման մի հրաշալի երեկո էր»: «Այդպիսի պահերին մենք շատ ջերմ, անկեղծ ու *սրտաբաց* զրուցում էինք»³⁶:

Հավելենք, որ այս հարցի առնչությամբ հայ քերականագիտության մեջ շրջանառվում են երկու տեսակետներ: Մ. Աբեղյանը խոսքի մասերը դասակարգելիս ելնում է բառերի շարահյուսական կիրառություններից և նշում, որ հատկանիշ ցույց տվող բառը, երբ վերագրվում է առարկային, դիտվում է իբրև ածական, իսկ երբ վերաբերում է բային, առնվում է իբրև մակբայ³⁷: Մինչդեռ Գ. Զահուկյանը, Գ. Սևակը, Էդ. Աղայանը և ուրիշներ ընդգծում են, որ հատկանիշ ցույց տվող բառը, բայի վրա դրվելով, ոչ թե փոխում է խոսքիմասային պատկանելությունը, այլ գործածվում է մակբայաբար և նախադասության մեջ դառնում պարագա: Մենք համոզվիչ և ընդունելի ենք համարում երկրորդ տեսակետը, հետևաբար՝ մեր աշխատանքում առաջադիր բառերի՝ բայի հետ կիրառությունները դիտել ենք ածականի մակբայական դրսևորումներ:

Իրենց արտահայտչական բազմազանությամբ գեղարվեստական վավերագրության լեզուն երանգավորում են նաև գույներ անվանող ածականները: Գույների և գունանունների յուրահատուկ կիրառության ենք հանդիպում Գ. Գուրզադյանի էսսեներում, որոնք բնութագրում են տարբեր կտավների նրբերանգները. «Լեռնաշխարհ է, զառիթափ լանջեր, գլխապտույտ անդունդներ՝ տեղ-տեղ *բոսորագույն*, ավելի հաճախ *նարնջագույն* փափուկ, տաքուկ երանգ-

³⁴ Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1983, էջ 148:

³⁵ Փափազյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 351:

³⁶ Հուշեր, էջ 39, 40:

³⁷ Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Ը, Երևան, 1985, էջ 547: Հմմտ. Զահուկյան Գ., Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 315:

ներով, լայն, հարուստ *դեղիններով*: Կամ. «Ստվերները այս նկարի շատ են խոսուն *կապույտների, մանուշակագույնի, կարմիրների* անթիվ, անհաշիվ երանգներով, շեշտակի անցումներով լանջերի *դեղնասարնջագույն* լուսավորվածությունից դեպի ստվերների *կապտամանուշակագույն* թանձրությունը...»³⁸: Ուշագրավ կազմություն են վերջին երկու ածականները, որոնք կերտված են «գույն + գունանուն» կաղապարով:

Առավել ակտիվ գործածություն ունի *մանուշակագույն*³⁹ (*մանիշակագույն*) կազմությունը. «Թռչում էինք կապույտ, մուգ կապույտ երկնքով, որը թվում էր *մանուշակագույն* ծով»⁴⁰: «Կապույտ երեկոն մութ մանուշակագույն երանգներ ուներ»: «Խնդրում էր ինձնից, բացի մի քանի սրվակ «Կոտիից», ինչ-որ մի սեղմիրան բերել նրա համար և *մանիշակագույն* ծնկակապեր»⁴¹:

Հաճախդեպ են «պտղի անուն + գույն», «ծաղիկի անուն + գույն», «կենդանու անուն + գույն» կաղապարներով գունանունները՝ *նարնջագույն* ժայռակ⁴², *վարդագույն* շղարշ⁴³, *մկնագույն* թիկնոց⁴⁴ և այլն:

Վ. Վաղարշյանի հուշերում գործածական են *կաթնագույն, շագանակագույն, երկնագույն, փղոսկրագույն, վարդագույն* ածականները: Ս. Կապուտիկյանի ուղեգրության մեջ՝ *ցորնագույն, մոխրագույն, արնագույն* և այլն:

Վ. Պետրոսյանի «Հայկական էքսիզներ» վիպակ-էսսեում գործածության հաճախականություն ունի *սրճագույն* ածականը. «Ես դանդաղ կուլ եմ տալիս *սրճագույն* հեղուկը»⁴⁵:

Գույների մեջ գործածությամբ ակտիվ է *սև*-ը, որը կարող է բնութագրել հուշագրության հերոսների արտաքինը (աչքերի և մազերի գույնը), հագուստը, շրջապատի տարբեր պարագաներ. «Նայեց իր խորը, *սև* աչքերով և փորձեց ժպտալ»⁴⁶: «Բարձրախոսի ազդարարող ձայնից զննգում են Օռլի օդանավակայանի *սև* մարմարները»: «Տնային *սև*, անշուք հագուստով նստել էր նա՝

³⁸ Գուրզադյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 3, 8:

³⁹ Մանուշակագույնը աստվածաշնչյան գուներանգներից է: Այն ստացվում է կարմիրի (մարմին) ու կապույտի (Աստծո ուժ և խոսք) խառնուրդից, որն արքայական ուժի կամ քահանայության գույնն է:

⁴⁰ Զորյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 275:

⁴¹ Փափագյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 301, 316:

⁴² Նույն տեղում, էջ 302:

⁴³ Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 325:

⁴⁴ Զորյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 105:

⁴⁵ Պետրոսյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 462:

⁴⁶ Մահարի Գ., նշվ. աշխ., էջ 473:

շուրջը ոչ մի կենդանի շունչ»: «Այսօր Սեդան *սև*, Ժանյակահյուս զգեստով ավելի է գեղեցկացել»⁴⁷: «-*Սև* դրամապանակից դուրս քաշեց մի չերվոնեց»։ Գ. Մահարու «Չարենց-Նամեում» սև-ին զուգահեռ գործածվում է **սեփ-սևը**. «**Սև** աչքեր: **Սեփ-սև** մազեր»⁴⁸:

Գեղարվեստական վավերագրության լեզվում սև-ը հաճախ փոխաբերական իմաստով է կիրառվում, որը կարող է բնորոշել բնորոշներին և առկա իրավիճակը. «*Սև* աշխատանք կատարելուց հետո հեռացել եմ նրանից մի քաղցր տպավորությամբ»⁴⁹: «Լալիս էին ու տնքում, հառաչում էին ողբաձայն՝ արծազանքելով Մարիամին, որ հորթը կորցրած մոր պես բառաչում էր անզոր ու անճար, անիծում իր *բախարը սև*»⁵⁰: «Եվ ահա մի *սև օր* սկսվում են հայթուրքական ընդհարումները»⁵¹:

Ճերմակ-ը կամ սպիտակը գործածվում է բնորոշների մազերի, տարբեր առարկաների գույնն ընդգծելու համար. «Մազերը *ճերմակ* են վաղուց, ու տարիքն էլ ութսունին մոտ է»։ «Սրբիչը ձեռքիս վազում եմ ու վերցնում *սպիտակ* խոսափողը»⁵²:

Կապույտը Սուրբ գրքի հիմնական գույներից է, որ սովորաբար խորհրդանշում է երկինքը: Երկնագույնը խոսքի և Աստծո բուժող ուժի խորհրդանշն է: Հուշագրության մեջ կապույտը նույնպես երկնքի գույնն է. «Չփորձել իր սեփական մերկությունը ծածկող զգեստ ձևել երկնքի **կապույտից...**»⁵³: Հուշագրության լեզվում առկա են կապույտի այլ կիրառություններ՝ *կապույտ կրակ*, *բաց կապույտ աչքեր*, *մուգ կապույտ կոստյում* և այլն:

Գույն անվանող որոշիչը կարող է նաև բառակապակցությամբ արտահայտվել. «Դիմացի տան առջև ձիեր են կանգնել: Մոտը մի օպերետային կաուբոյ: Լայն գլխարկ, **խակի գույն** շապիկ և այլն»⁵⁴: Այստեղ *խակի գույն*-ը կանաչ գույնի նրբերանգ ունի: «**Բոցի գույն** ստացած դարբիններ, որ առավուտից իրիկուն զարկում են սալին»:

⁴⁷ Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 15, 87, 324:

⁴⁸ Մահարի Գ., նշվ. աշխ., էջ 467, 474:

⁴⁹ Թումանյանը ժամանակակիցների հուշերում, Երևան, 1969, էջ 170:

⁵⁰ Արզումանյան Ս., Ցամաքող աղբյուրներ, Երևան, 1997, էջ 50:

⁵¹ Վաղարշյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 54:

⁵² Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 53, 74:

⁵³ Փափազյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 164:

⁵⁴ Զարյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 257:

Հուշագրություններում և ուղեգրություններում գործածվում են գույների անուններով բաղադրված բարդություններ.

ա. գույն-արմատ + արմատ «Դիմացս՝ սպիտակ թղթի վրա կոացել է տղամարդու *սևերիզ* մի ակնոց»⁵⁵:

բ. գույն-արմատ + հոդակապ + արմատ «Երիտասարդների հետ միասին երգում էին նաև ճերմակահեր տարեցները»⁵⁵: «*Սևազգեստ* մի քահանա է, հասակով մեկ կանգնած անապատի ավազների մեջ»:

գ. գույն-արմատ + ածանց «*Ճերմակավուն* քարից կառուցված վանական համալիրը աչք է շոյում»⁵⁶:

դ. արմատ + գույն-արմատ «Կարճ շրջագգեստ: *Ձյունասպիտակ* դեմք»⁵⁷:

ե. գույն-արմատ + արմատ + ածանց «Դեմն նստել է *կապույտաչյա* սիրելի ստվերը»⁵⁸:

զ. գույն-արմատ + հոդակապ + գույն-արմատ «Նրա երեսը կարմրասպիտակ էր»⁵⁹: «Պառկում եմ դեղնականաչ խոտերի վրա՝ մեջքս Մխիթարի տապանաքարին»⁶⁰: «...Համարյա բոլորն էլ նամշած, քրքրված, վրան ցեխաջրի հետքեր, այրածի *սևադեղին* երիզներ»⁶¹:

Ածականը գործածության ակտիվություն ունի դիմանկարներ կերտելիս: Ստ. Զորյանի «Հուշերի գրքում» գործածությամբ աչքի են ընկնում *հասակ* վերջնաբաղադրիչով ածականները, որոնք բնութագրում են բնորդի արտաքին հատկանիշը, այսպես. «Փառահեղ ծերունի էր՝ *բարձրահասակ...*»⁶²: «Նա ներս մտավ *հաղթահասակ*»: «Ու գնաց *պարթևահասակ...* ու զվարթ»: «Ներս մտավ մի շատ *կարճահասակ* ու վտիտ տղա»: «*Միջահասակ* էր՝ նուրբ համաչափ կազմվածքով»⁶³: Նման կաղապարով կազմություն գործածված է նաև Ս.

⁵⁵ Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 4, 76, 85:

⁵⁶ Պետրոսյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 131, 446:

⁵⁷ Մահարի Գ., նշվ. աշխ., էջ 474:

⁵⁸ Փափազյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 354:

⁵⁹ Խանզադյան Ս., Հորս հետ և առանց հորս (ինքնակենսագրական վիպակ), Երևան, 1986, էջ 171:

⁶⁰ Պետրոսյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 560:

⁶¹ Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 320:

⁶² Դիմանկարներ հյուսելիս գործածության ակտիվություն է ցուցաբերում *բարձրահասակ* ածականը: Հասակ վերջնաբաղադրիչով իսկական բարդությունները գործածական են նաև բնանկարներում. «*Ցածրահասակ*, հողին կպած մի քանի տուն, առջևը մարգեր...» (տե՛ս Պետրոսյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 524):

⁶³ Զորյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 8, 11, 14, 309, 185:

Կապուտիկյանի «Քարավանները դեռ քայլում են» հուշագրության լեզվում.
«Տաճրահասակ է, նիհար, սուրուլիկ դեմքով»⁶⁴:

Մի շարք ածականներ հանդես են գալիս մակդիրային կիրառությամբ: Դրանք գեղարվեստական վավերագրության լեզվում առավել գործածվում են բնանկարներում և արտահայտելով հեղինակային վերաբերմունք՝ կապվում են նկարագրվող միջավայրին: «Ամպե ծառեր՝ նման եղյամով պատած ուռիների ու կեչիների»⁶⁵: «Ադամամութը նոր սկսվում էր. նկուղի պատուհանից տեսա հիվանդ երկինքը, որի վրա փորձում էր ժպտալ մի ցավագար արշալույս»⁶⁶:

Այսպիսով, ածականների տարաբնույթ և հաճախակի կիրառությունները բացահայտում են գեղարվեստական վավերագրության խոսքաշղթայի լեզվաոճական առանձնահատկությունները, հեղինակների գունեղ ներաշխարհին ու ինքնատիպ մտածողությունը: Այդ է վկայում Թ. Թորոնյանի հետևյալ միտքը. «Ուրիշի մը գրչին տակ այդքան ածական տեսնելը կրնայ հաճելի չթուիլ, բայց երբ այդ ածականները գործածողը Գուրզադյանն է, ընթերցողը կզգայ թէ այդ բառերը կուգան ոչ միայն հասկացող հոգիի մը, այլ կուգան անկեղծութեան խորագոյն աղբիւրներէն»⁶⁷:

Ինչպես նշում է Գ. Մարկեսը. «...ածականն այն է, ինչ զանազանում է մի գրողին մյուսից. դա իրականությունը տեսնելու նրա եղանակն է, գույնը, ծայրը»⁶⁸:

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО В ВОСТОЧНО-АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДОКУМЕНТАЛИЗМА

АШОТ ГАЛСТЯН

В семантическом смысле, своей оценивающей ролью имя прилагательное имеет разнообразное стилистическое применение в художественном документализме. Правда, большей частью авторы художественного документализма в вопросе составления сравнительной степени прилагательного предпочтение отдают нормированным формам слов, но в представленных текстах можно заметить и другие способы выражения прилагательного.

⁶⁴ Կապուտիկյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 64:

⁶⁵ Ջորյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 274, 275:

⁶⁶ Փափազյան Վ., նշվ. աշխ., էջ 454:

⁶⁷ Գուրզադյան Գ., Մի սիրո պատմություն, Երևան, 2004, էջ 343:

⁶⁸ «Գարուն» ամսագիր, Երևան, 1983, թ. 1, էջ 24:

Из стилистических средств выражения авторы часто применяют противопоставление, градацию, оксиморон, которые раскрывают языково-стилистические особенности речевого потока художественного документализма, оригинальное мышление автора.

Своим выразительным разнообразием, прилагательные, обозначающие цвета, также придают нюансы языку художественного документализма. В мемуарах и путевых заметках наиболее употребительны сочетания, составленные при помощи названий цветов. Употребление прилагательных вносит стилистические нюансы при создании портретов.

Ключевые слова – художественный документализм, прилагательное, признак, языковая модель, средство выражения, название цветов, портрет.

ADJECTIVE USAGE PECULIARITIES OF THE EASTERN ARMENIAN IN DOCUMENTARIES

ASHOT GALSTYAN

Adjectives have various usages in documentaries from the point of semantics due to their qualifying property. It is true that in most cases the authors of documentary texts give an advantage to the normative forms of the adjectives while forming the comparative degrees but in the main texts other ways of expressing adjectives are also observed.

Stylistic devices such as stereotype, contrast, gradation, oxymoron etc. used in artistic documentary texts reveal the linguistic peculiarities of the documentaries, and the artists' unique way of thinking.

Among stylistic means of expression authors often use opposition, gradation and oxymoron which reveal linguistic-stylistic peculiarities of the speech flow of artistic documental works and the original mentality of the author.

Colour adjectives give additional subtle shades of meaning to the expressive diversities of the language of the documental texts. Word combinations with colors are more often used in memoirs and travel sketches. The adjective brings about applicable stylistic nuances in creating portraits.

Key words – artistic documentaries, adjective, attribute, linguistic model, means of expression, color names, portrait.